

Azt gondolta, hogy az öreg volt a váltónál. Tévedett. Talán, ha ő van nincs baj, mert a kocsit a mozdony után engedte volna. Többször előfordult már, hogy öreg róka vasutasságán mult, hogy nem lett haláleset. Talán. Ki tudja? Ki tudja mi történik, ha Steffenson állatorvosnak születik. Közvetlen a rántás előtt zörgött a szolgálati bódé telefonja, bement jelentkezni. Csak a nagy jajgatásra rohant ki. Saját személyzetük közül kezelte az egyik a váltót. Ez is tilos. De a vasut híres arról, hogy minden tilos, amiért esetleg kártérítést kellene fizetni, de azért csínálják. Jól tudja ezt az igazgatóság is.

Hiába mondta az öreg: — Nem én voltam Gesznerkém, ne is okoljon engem, — nem értette, nem tudta felfogni. S míg csak élet volt benne, felváltva ismételte: — Vízet adjanak, mi lesz a családommal?

A hullát betették a podgyáskocsiba és hazaszállították Aradra. — „Késés oka? — Geszner fékező balesete.” —

Végig ott csetlett-botlott köztük. Zavarták szép szóval, fenyegetéssel. Nem ment. Ha húztak, nyomtak valamit, odaugrott és segített. Felkapta a kalapácsot és ütötte a vaggont teljes erejével, hogy eresse el Geszner. — Hiába. — Végre az állomásfőnök megsokalta és szólt az apjának: — Papp, zavarja el a fiát, mert még vele is történik valami. — Az öreg felkapott egy jelzőzászlót, megfordította s nyelével nagyokat vágott rá. Minden, ütés fáj, vézna testén hurkák fakadtak. Kicsit odább állt, de később ismét közöttük csetlett-botlott. Nem lehetett vele bírni. Együtt szenvedte a fájdalmat az összenyomott fékezővel. *Kis* öklével megfenyegette a vasutat.

Amikor a halottat vivő vonat kihaladt az állomásról, mezitlábás sarkát összeszorította, lábfejét szétnyitotta, hogy szabályos „vigyázz” állásban, feszesen sapkához emelt karral tisztelegjen. Így állt hosszan, míg elgördült előtte a tehervonat, még azután is, míg végleg el nem tűnt a boncesdi kanyarban. Szeméből dőlt a könny, levetette magát a földre és sirt.

NAPOK EGY TANITÓ ÉLETÉBŐL (II.)

Irta: MORVAY GYULA

Ezeken a hűvös, csillagos őszi estéken hajnalig is világosság van, ma este azonban mély sötétségbe mártódott a falu. Sehol egy szikra világosság: csak a sarki kocsmá himballódzó lámpája világít végig a széles uccán. Ide bujnak az emberek: isznak, beszélgetnek. Késő estig dolgoztam az iskolában, mikor hazamentem már sötét volt, égett a kocsmái lámpa. Emberek mentek, jöttek körülötte, néha kihallatszott két hegedű szaggatott hangja, később minden kurjongatásba, pohárcsenésbe, elmosódó zajba fulladt. Fiatal gazda állított meg. Érdekes, hogy első kérdése ez volt:

— maga is ~~immet~~ jöm?

- nem. Az iskolából jövök.

— azt hittem, hogy betért, pedig rosszul tenné, mert ~~nem sokat ér~~ ez a história. Addig jó, míg legény az ember, aztán már komolyabb dolgok következnek.

— mik lennének azok a komolyabb dolgok?

— éppen ezt akartam magának mondani. Itt sétálok már régen, ~~me~~ magát vártam. Felesége azt mondta, hogy még nem jött ki az iskolából:

gondoltam, hogy az uccán megvárom. Olvasom, hogy megint háború készül Abessziniában, megint keresnek a fegyvergyárak. Multkor, mikor az a japán-kinai háború volt, olvastam, akkor is kettőzött erővel dolgoztak az ágyúgyárak. Voltam a háborúban, tudom, hogy mi az.

— mi az, amit gondolt, amit mondani akart?

— az az, hogy mi lenne, ha valaki beperelné a hadiszergyárosokat, mert az emberiség kiirtására törekednek?

— hogyan képzeled ezt?

— úgy, hogy egészen közönséges perben előre megfontolt emberölési váddal illetnék ezeket az embereket. Lenne egy csomó bűnjel, hiszen ilyenkor azt is keres a bíróság,

— és kik lennének a védők?

— ez: hogy kik lennének a védők? Tudja, ezért vártam magára, hogy ezt megkérdézzem, ezt az egész dolgot, mert eszembejuttott. Szeretném látni, amint a tárgyalóteremben a vádlottak feszületre tett ujjal megesküdnek, hogy ők bizony nem akarják a háborút. Szeretném tudni, hogy mi lenne a pör vége!

Ilyeneket beszélt nekem ezen a csillagos őszi estén K. J. fiatal gazda, aki háborút járt, aki olvasott az abesszin háborúról és magában feldolgozta a kínai-japán háború mérlegét, amelyben a humánus alul maradt. Logikus, paraszti, illetőleg emberi beszéd volt ez K. J.-tól.

Élesen figyelem a Ruszinszkóból jövő szegény zsidókat. Rendszeresen jönnek: így nem unalmas az idő, meg egymás segítségére is lehetnek. A kifüggesztett címtábla után megtalálják az első zsidó boltot a faluban, bemennek. Ma megint két szegény zsidót láttam, de rögtön láttam, hogy ezek fiatalok, kezdők, mert amint az egyik kereskedőtől kijöttek, nem mentek egyenesen a másik boltba: tanácstalanul járkáltak az uccasoron, holott a gyakorlott kéregetők ezt úgy csinálják, hogy ahová bemennek, rögtön meg is kérdezik, hogy hol lakik a legközelebbi zsidó. Meg is mondják:

— tulsó sor, negyedik ház.

És egyenesen odamennek: csak a harmadik háznál nézik meg a címtáblát. Nem egy póstahivatalba láttam, hogy pénzt küldtek haza. Volt, aki 3.60 fillért küldött haza, de olyan is akadt, aki 900 koronát adott fel a postára. Tegnapelőtt két szegény zsidóval beszélgettem: valahonnét Nagyszőlős tájékaról voltak. Egyik folyékonyan beszélt velem oroszul, más nyelvet nem ismert. Logikusan, világosan elmondta, hogy a zsidók között is megvannak az osztályok: ők is mutatják ezt. Egyetlen kisegítőjük a zsidók ragaszkodó összetartása. Nagyszőlős-Pered: ezt az utat hat hét előtt kezdték el gyalog, ma itt vannak, fájós lábaikat dörzsölgetik Reisz kereskedő lépcsője előtt. Reménykedtek. Vagy összekoldulnak annyit, hogy egy kis üzletet nyitnak, vagy kimennek Palesztinába. Irigyelték, hogy erre a zsidók sabeszkor sült libát esznek és a hétkarú gertyatartó tiszta ezüsből van. Egy darab történelem, egy darab mozaik ezek az emberek korom világképéből.

*

Ma délután; az osztályom növendékei megkértek, hogy „valamiről” beszéljek nekik. Amikor úgynevezett szabadóra van, olyan dolgokról beszélnek nekik, amiről nem igen olvashatnak vagy nem is hallhatnak. Ilyenkor mindég összegyűjtöm a kérdéseket és a legközkedveltebbéről beszélek. Szabadon diktálják be a témákat. Ma délután: a csillagászatról a vademberekről, az őserdőről kellett volna beszélnem. Szavazás utján az őserdőről kezdtem beszélni, amikor észrevettem, hogy a fiuknak ez nem

tetszik. Megkérdeztem, hogy mi az oka?

- a háborúról beszéljen.
- melyik háborúról?
- arról a mostani afrikai háborúról!

Nem szívesen akartam erről beszélni, de az osztályban nyugtalan-ság ömlött széjjel. Engednem kellett és a háborúra tértem, de alig beszéltem arról, hogy a védtelen abesszineket a mérges bombák hogyan pusztítják, felállt az egyik leánynövendékem és ezt mondta:

— kérem szépen tanító ur, ~~erről ne~~ beszéljen, ezt ~~csak a fiúk sze-~~retik, nekik is csak a szájuk jár. Hallják az ilyen dolgokat, csak azért szeretnék hallani a háborúról. Otthon, az uccán, répaásásnál, boltban, mindenhol csak azt hallom, hogy hány a halott. Nemrégén halt meg édesapám és mindjárt sirok, ha a halálról van szó. Minek erről beszélni? Ugyis meg kell halni, miért háborúval kell elpusztítani az embereket?

Az osztályban halálos csend lett és a fiúk is igazat adtak neki, ők is csak úgy hallottak a felnőttektől a háborúról. Jól esett ez az emberiesség, és az őserdőről kezdtem beszélni.

*

Dombról-dombra szalad az autó, völgyi falucskában megállunk.

Olyan csendesség van itt, hogy csak a madárszárny-súgás az egyetlen mozgás. A kocsmában elalvóban a lámpa, az emberek a szerhás házak alatt mozognak: semmi zaj, semmi életes mozgás. Álomba merevedik ez a hely. A kocsmá rácsa mögött pipázik a vendéglős és álmosan beszél:

— igen süket hely ez itt, de azért megvan a helybeli világtörténelem. Tudja, a harangozóné szép asszony, természetes, hogy a tisztviselő erőszakot akart vele elkövetni. No aztán: az a legelő-história is most van felszinen a községházán. Egy másik nagy pör is van: a bíró tehenei lerágták a gazdák rétvét. Meg kellett becsültetni a kárt. De ki ment becsülni kérem, ki ment: hát a bíró! Hát tehetett az igazságot? Fenét tehetett. Aztán itt van a tanító esete kérem, aki rendes ember volt, rendes szegényebb lánynak udvarolt, de itt eladta magát a gazdag és csunya vénlánynak. Ez még semmi sem lett volna, de a szegény leány apja eljött és becsületesen megkérdezte: — „Most mi lesz, tanító ur?” — „Miért hogy mi lesz” — kérdezte a tanító. — „Azért, mert lányom békességét feldulta, adott szavát megszegte”. — „Kérem, nem tudom mivel lehetek szolgálatára”. — „De én tudom.” Azzal kihúzta fegyverét és a tanítóba lőtt. Ilyen dolgok történnek itt kérem. A halmok, a hegyek, az erdő és a barmok csendben vannak, uram, csak az ember csinál ilyen világot magának, nemhogy nagyobb dolgokat intézne el.

Kintről valamit kiáltottak, a kocsmáros kiment. Amint az ajtót becsukta, a lámpa sokáig lengett a lusta levegőben. Néma, csendben élőombok és erdők között mentünk tovább. Egy madár és a motor kavarták meg a csendességet.

*

Az egyke előtt egy bizonyos fajta tudattalan védekezés fejlődik ki az emberekben. Általánosságban ez abban a jelentkezik, hogy szerelmek hálnak meg, de betartják azt a népi hitet, amely szerint a kétholdas lány csak kétholdashoz (vagy feljebb) megy férjhez, a tizholdas a tizholdas-hoz, viszont a huszholdas legény el sem mehet a háromholdas lányhoz. Házasságom után ötvenen is felkerestek, hogy néhány ezer korona kölcsönt adjak nekik, mert biztosan gazdag feleséget kaptam, van hozomány, ezért kerestek fel kölcsönért. Hiába mondom, hogy nagyon is szegény lányt vettem el, nincs heverő pénzem, alig hiszik el. Nem is tud-

ják elképzelni, hogy így is lehet. És egymás után ugyanazt a képet vetítik elém: kasztok, holdak között lehettek csak a szerelem. Akik merészebbek, azok ezt mondták:

— amint megkér a jobb módú legény, hozzámegegyek, ha nem is szeretem. Tudom, hogy a földéért vett el.

— és mi lesz a szeretettel, a megbecsüléssel. Tisztességes egymásmellettség nélkül nem lehet élni, akkor jobb, ha elválnak.

— nem válok el, hanem az igazihoz fogok járni. Tehetségem lesz, így kárpótolom magamat.

Tehát: a jómódúak összekerülnek a jómódúakkal és herdálódik a vagyon. A szegények viszont megint csak összekerülnek a szegényekkel és újra csak, vég nélkül csak szaporodik a szegénység.

*

Osztálytársammal együtt mentem ezen a deres őszi reggelen. Minden állomásnál megállt a vonat, minden állomáson felszállt valaki. Nem is vettem észre, társam figyelmeztetett, hogy valaki felszáll a vonatra. Magas, sovány ember volt, most is valamilyen könyvet tartott kezében. Hidedgen, mereven járt. Osztálytársam felállt és az ember elé ment, hogy az jól láthassa őt. Bejött, látta is a fiatal embert és várta, hogy meghajtsa majd magát, miként azt a folyosón szoktuk a gimnáziumban. A szikár ember csak nézett a fiúra, a fiú azonban még kegyetlenebbül visszánézte, kezét zsebében tartotta és le sem vette kalapját.

A szikár ember továbbment, de a fiú kegyetlen gyűlölettel utánanézett. Egy perc múlva, a szikár ember visszafordult és odament a fiúhoz.

— mondja kérem, ön ugyebár x. y., ön ugyebár az én növendékem volt?

— igen. No és?

— kérem... tanárja voltam... kérem... illene köszönni, illene megtisztelni engem, kedves fiam... nem?

— nem. Utálom magát! Maga három éven keresztül ijesztgette az egész osztályt, hogy megbuktat bennünket, mint a kutyát a vízben. Én azóta is rettegek magától és nem is akarom magát látni!

Elfordult a szikár embertől, hozzám jött és idegesen belebujt az ujjájába. Nagy fizetés történt ma. Sorsszerű, végzetes.

*

Ma még kisütött a nap, mintha utoljára megmutatná magát. Lehet, hogy tán két hónapig sem látjuk majd: nyugatról szürkéségek borítják az eget, amelyek elterülnek, megállnak és sehová nem tágitnak. Néhány nap óta nincs törtézés: hályogos szürkéségben úszunk. Ma lugkövet ivott egy kisgyerek: szája feldagadt, szemével révedezve nézte az orvost. A szemetes uccán régebbi növendékem jött, keze fel volt kötve. Kérdezem a kislánytól, hogy mi baja?

— az ujjamból levágtak egy darabot.

— mi történt veled?

— gyárban dolgoztam, a gép elkapta ujjamat, egy darabot le kellett vágni. Mikor elkapta, összepiszkitottam magamat, annyira fájt. De a kegyetlen munkavezető még azt mondta, hogy dugjam csak az ott álló vízbe. Éh hirtelen bele is dugtam: forró, olajos víz volt. Elhaltam, úgy öntöztek fel.

— miért volt ilyen embertelen?

— azért, mert nem adtam le neki magam. Tudja, amint bementem, mindenki látta, hogy helyes vagyok, másnap mindenki le akart teperni,

Nem hagytam magam, mert ha, legyurnak, nem mehetek férjhez. Meg ha gyerek lett volna, ember el nem vett volna. Félkoldus vagyok kezemre, itthon járkálok. Várom, míg begyógyul.

Továbbment. Kemény mellei fel-le rengtek vékony bluza alatt. Szép és erős, testét **megvédő** egészséges lány volt.

Gogoly *Holt lelkek* című regényét most olvastam harmadszor. Nagyszerű munka. Csicsikov egy egész birodalom embereit képviseli. A legplasztikusabb figura: Plyuskin volt. Megértem, hogy Gogoly mosolya a realizmus acélkeménysége volt, megértem, hogy ez a nagyszerű fotomontázs többet tett, mint sok ezer katona. Nem egy emberről, de emberekről, nem egy maroknyi helyről, de egy világbirodalom területéről van itt szó, akkoráról, amely *42-szer* nagyobb, mint például Franciaország. Lenyűgöző, felemelő és becsületos írás ez a regény! Pontosan emlékszem: a 272. oldalon ezt írja Gogoly: — ki mondja meg a tiszta igazságot, ha nem az író?

Valóban!

Egy pillanatra eszembe jut: az orosz földön mindég elűzték a szellemet, de nem tudták megölni! Radiscevet száműzték, Puskin-t is, Go-golyt is, Turgenyevet is, Gorkijt is: mindenki a szellem lobogóját! Becsület azoknak, akik ki merték mondani az igazságot!

*

A vendéglő előtt még ott lóg az új bort jelző káposztafejes rúd, de ma már alkohol-ellenes előadás volt. Összesen 62-en jöttek el erre az előadásra. 4200 lakos közül csak 62-t érdekelt ez a téma. Unatkoztak, álmosodtak az emberek és menekülni szerettek volna. A mozgolódás után pipára gyújtottak, szellőztetés nélkül füstöltek, majd lassan hazafelé szállingóztak. Akik mindjárt az előadás elején kimentek, azok a vendéglő söntésében mindjárt meg is itták pálinkájukat és borukat.

VAJKAY LAJOS: MOSTOHÁNAK SZÜLT A SORSOM...

Mostohának szült a sorsom,
átkom, terhem túróm, hordom,
sirva nézem anyám sírját,
ősi jussom mások birják.

örző isten nincs felettem
más kezében préda lettem,
jó szavakra nem emlékszem,
jó falatban nem volt részem.

Tömködték a maguk fattyát
nékem csak a morzsát hagyták,
szalmán háltam, rongyba jártam,
mezítlábbal tében-nyárban.

Nem túrtek a kályha mellett,
kora reggel kelni kellett,
húzni-vonni késő éjig,
mindent értük, mindent nekik.

Én vetettem, én arattam,
illő részem meg nem kaptam,
háborúba engem küldtek,
dárídózva itthon ültek.

Nem hiába hullt a vérem,
jussom egyszer számon kérem
hiszem, tudom, hogy megérem,
életem csak ezért élem.